

Güzel, B. ve Buz, S. (2019). "Yeşil" Yoksulluk, Çevresel Adalet ve Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1052-1069.

Derleme

Makale geliş tarihi: 23.02.2019

Makale kabul tarihi: 06.09.2019

"YEŞİL" YOKSULLUK, ÇEVRESEL ADALET VE SOSYAL HİZMET¹

"Green" Poverty, Environmental Justice And Social Work

Bekir GÜZEL *

Sema BUZ **

* Dr. Öğretim Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-0795-0768

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-8326-3732

ÖZET

19. yüzyılın son çeyreğinde profesyonel bir meslek olarak temelleri atılan sosyal hizmet, günümüzde eski ve yeni zorluklarla mücadele ederek yoluna devam etmektedir. Yoksullukla mücadele başta olmak üzere çocuk istismarı ve çocuk koruma, ruh sağlığı, yaşlı bakımı, engellilerin rehabilitasyonu ve sağlık destek hizmetleri gibi alanlar geçmişten bugüne devam eden mücadele ve müdahale alanlarını oluşturmaktadır. Ancak bu yüzyılda iklim değişikliği, doğal afetler (erozyon, heyelan, kuraklık ve sel nedeniyle göç), küresel ısınma, yaşanabilir doğal alanların yok olması, ekilebilir tarım alanlarının tahribatını içeren ekolojik krizler mesleğin gündemine yeni mücadele ve müdahale alanlarını da dahil etmiştir. Söz konusu ekolojik kriz ve ortaya çıkardığı yapısal sorunlar birey, grup ve toplum düzeyindeki ilişkileri etkilemesi nedeniyle başta sosyal hizmet olmak üzere pek çok akademik disiplini ve mesleği de yakından ilgilendirmektedir. Öte yandan bu çalışmanın çıkış noktasında yer alan yoksulluk sorunu, sosyal hizmet alanında en sık karşılaşılan toplumsal sorunlardan biridir. Geçmişte yoksulluk sorunu ekonomik temelde ele alınırken bugün modernitenin ve küreselleşmenin de etkisiyle insani yoksulluk odağında çok boyutlu bir yapı içinde ele alınmaktadır. Bu çalışmada sosyal

¹ Bu çalışma "Uluslararası Sosyal Hizmet Kongresi 2017 (USHK17) Sosyal Sorunlar ve Sosyal Hizmetin Geleceği" adlı kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

hizmet bakış açısıyla insan türünün bir parçası olduğu doğa ile arasındaki diyaloga dayalı ilişkinin; tahakküm ve hiyerarşiye dayalı monolog bir yapıya dönüşmesi sonucunda oluşabilecek birey, grup ve toplum düzeyindeki sorunların neler olabileceği irdelenmektedir. Bu çalışmada ayrıca insani yoksulluk, çevresel adalet ve hak kavramları ekseninde sosyal hizmetin geçmişi, bugünü ve geleceği de ele alınıp tartışılmaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde bu çerçevede sosyal hizmet uzmanlarına düşen görev ve sorumluluklar da etik veya hukuki konuların ötesinde bir varoluş sorunu olarak ele alınarak ekolojik adalet ve/veya anayasa tartışmaları bağlamında değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ekolojik kriz, yoksulluk, çevresel adalet, ekolojik anayasa, sosyal hizmet.*

ABSTRACT

Social work, which was established as a profession in the last quarter of the nineteenth century, continues its path by struggling with old-time and new difficulties. Areas such as child abuse and child protection, mental health, elderly care, rehabilitation of disabled people and health support services constitute areas of ongoing struggle and intervention for the social work. However, in this century, it is seen that new struggle and intervention areas have been appeared, which is defined as ecological crisis including climate change, natural disasters (erosion, landslide, drought and migration), global warming, disappearance of habitable natural areas and destruction of arable land areas. The ecological crisis and its structural problems affect the relationships at individual, group and community level. Therefore, this issue is closely related to many academic disciplines and professions, particularly social work. On the other hand, the issue of poverty which is at the outset of this study is one of the most common social problems in the field of social work. The problem of poverty, which was regarded as an economic problem in the past, is now being dealt with in a multidimensional structure within the framework of humanitarian poverty, under the influence of modernity and globalization. This study adopts a perspective of the social work on the potential individual, group and social problems that may arise as a result of the transition of the relationship between nature and human beings which is based on dialogue to a monologue structure based on tyranny and hierarchy. In addition, this study discusses the past, the present and the future of social work within the framework of the concepts such as the humanitarian poverty, environmental justice and rights. In the conclusion part, the duties and responsibilities of social workers are evaluated within the context of ecological justice or/and constitution discussions by considering this issue as an existing problem beyond ethical or legal issues.

Keywords: *Ecological crisis, poverty, environmental justice, ecological constitution, social work.*

GİRİŞ

21. yüzyılda insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri temelinde evrensel bir boyut kazanmış olan sosyal hizmet disiplininin, bir meslek olarak ortaya çıkışı 19. yüzyılın son çeyreğine rastlamaktadır. Sosyal hizmet mesleğinin profesyonel olarak ortaya çıkışı ve kabulü birkaç yüzyıl öncesine kadar uzansa da bugün mesleğin içinde değerlendirilen pek çok faaliyet binlerce yıldır gerçekleştirilmektedir. Örneğin, M.Ö. 6. yüzyılda Atina'da askerlere yönelik yapılan sosyal yardımlar, 16. yüzyıl Avrupa'sındaki sadaka reformları veya 17. yüzyıl İngiltere'sinde yoksullara yönelik yapılan yasal düzenlemeler (Özdemir, 2007: 542) günümüzde sosyal hizmet uygulamaları kapsamında değerlendirilmektedir. Fakat bu tür uygulamaların tamamen paternalist bir anlayışla, hayırseverlik motivasyonu ile sosyal yardımlaşma ve toplumsal dayanışma bağlamında gerçekleştirilmiş olması bu hizmetlerin sosyal hizmet mesleğinin profesyonelleşme sürecinin dışında değerlendirilmesine neden olmaktadır. Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan başta yoksulluk olmak üzere istihdam, sağlık, barınma ve eğitim gibi toplumsal sorunlar sosyal hizmet uygulamalarına olan ihtiyacı da arttırmıştır. Örneğin, İngiltere'de 1850'lerde artan yoksulluk daha çok insanın sosyal yardımlara ve hizmetlere ihtiyaç duymasına neden olmuştur. Benzer şekilde 1890'larda ortaya çıkan ekonomik kriz, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yardıma ihtiyacı olan yoksul sayısının hızla artmasına yol açmıştır. Fakat kaynakların sınırlı olması gerekli yardımların ve hizmetlerin tüm ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını zorlaştırmış ve eşit dağıtım konusu gündeme gelmiştir. Nitekim ilk olarak işçi sınıfının zengin olan fabrika sahiplerine karşı korunması amacıyla kullanılan sosyal adalet kavramının; zamanla fırsat eşitliği çerçevesinde ekonomik açıdan zayıf durumda olan tüm toplumsal sınıfların hayat standardı ve gelir düzeyi gibi konularda desteklenmesi misyonunu üstlendiği görülmektedir (Craig, 2002: 671). 1869 yılında Londra'da kurulan ve sosyal hizmet alanında ilk sivil toplum örgütlenmesi olarak kabul edilen *The Charity Organization Society (COS)* bu konuda çok önemli bir yere sahiptir. Bu kuruluşun temel amacı; sosyal yardımlara imkân sağlayan yasal düzenlemeler ile hayırseverlik faaliyetlerinde yer almak isteyen gönüllüler ve sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyonu sağlamaktır. Kuruluş, koordinasyonun yanı sıra gönüllü olarak çalışmalara katılan kadınların eğitilmesi ve bilimsel temellere dayalı sosyal hizmetlerin sunulması konusunda da önemli görevler üstlenmiştir. Denney'e (1998: 10-12) göre bu gelişmeler aynı zamanda sosyal hizmet mesleğinin profesyonelleşme çalışmaları için de bir başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.

En temel anlamıyla herhangi bir şeyden yoksun olma durumu olarak tanımlanabilecek olan yoksulluk, geçmişten bugüne sosyal hizmet mesleğinin temel alanlarından biri olmuştur. Birey, aile ve/veya toplum düzeyinde yoksulluğun altında yatan nedenler ve çözüm yöntemleri her zaman sosyal hizmet disiplininin araştırma alanı içinde yer almıştır. Örneğin 19. yüzyılın ilk çeyreğinde John Griscom liderliğinde kurulan *Yoksulluğu Önleme Topluluğu*'nun faaliyetlerinin de temel amacı; yoksulların koşullarını araştırmak, yoksulların kendi kendilerine yardım edebilecekleri planlar hazırlamak ve yoksulları para biriktirme ve tutumlu olma konularında teşvik etmektir (Duyan & Özgür Bayır, 2016: 9). İlk yıllarda tembellik, isteksizlik veya beceriksizlik gibi bireysel nedenlerden kaynaklandığı ileri sürülen yoksulluğa bakış açısı, 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan gelişmelere bağlı olarak değişmeye başlamıştır. Bu süreçte yoksulluğun sadece bireysel nedenlerle açıklanamayacağı, aksine bu sorunun ortaya çıkmasında ve deneyimlenmesinde bazı sistemsel ya da yapısal (ekonomik, kültürel, sosyolojik ve/veya ideolojik) faktörlerin etkili olduğu düşüncesi kabul görmeye başlamıştır. Bu bakış açısı sosyal hizmet alanında radikal sosyal hizmet olarak kavramlaştırılan bir paradigma değişimini de beraberinde getirmiştir (Akbaş, 2014: 13).

Son yıllarda yapılan çalışmalarda yoksulluğun sosyal, kültürel, ekonomik, coğrafi, politik ve demografik pek çok nedeni olduğu ifade edilmekte ve bu nedenler üzerine çeşitli çalışmalar yürütülmektedir (Chaudhry, Malik & Hassan, 2009; Jo, 2013; İncedal, 2013: 35-36). Yoksullukla ilgili bu çalışmalar sadece yoksulluğun nedenleri ile sınırlı değildir. Bugün mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, insani yoksulluk, gelir yoksulluğu, öznel yoksulluk, nesnel yoksulluk, kentsel yoksulluk, kırsal yoksulluk, geçici yoksulluk, kronik yoksulluk, karma yoksulluk, nöbetleşe yoksulluk gibi çok farklı yoksulluk kavramlarından/türlerinden bahsedilmesi mümkündür. Üstelik yoksulluk ile ilgili yapılan çalışmalara her geçen gün yeni yoksulluk türleri eklendiği de görülmektedir.

Bu çalışmada ise “yeşil” yoksulluk kavramı ekolojik kriz, yeşil hareketi ve çevresel adalet konularıyla birlikte ele alınarak yeşil alanların azalmasıyla yaşanabilecek yoksunlukların zamanla beşeri yoksulluğa dönüşebileceği ve birey, grup ve toplumların refahını etkileyebileceği varsayımından hareket edilmektedir.

YOKSULLUĞUN DEĞİŞEN BAĞLAMI: “YEŞİL” YOKSULLUK VE SOSYAL HİZMET

Yoksulluk 21. yüzyılın en yaygın toplumsal sorunlarından biri olmasına rağmen; yoksulluğun herkes tarafından kabul gören bir tanımı bulunmamaktadır. Bu durumun

en önemli nedenlerinden biri, insanların her geçen gün artan ihtiyaçlarından kaynaklanan yoksunluklarının bir sınırının çizilememesidir. Öte yandan ilgili alanyazın incelendiğinde yoksulluk genel olarak, insanların yaşamını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları “geliri elde edememesi” ya da herhangi bir “gelire sahip olamaması” olarak ifade edilmektedir (TÜSİAD, 2000: 95; Aktan, 2002: 3; İncedal, 2013: 17-18). Bu durumda yoksulluğun temel gereksinimlerin karşılanmasına yetmeyen ekonomik gelire odaklandığı görülmektedir. Ancak dünyada bu bakış açısına alternatif olarak bireylerin beslenme, barınma ve giyim gibi asgari gereksinimlerinden farklılaşan güvenli çevre, cinsiyet ayrımcılığına uğramama, hak ve özgürlüklere erişim gibi gereksinimlerinin de yoksulluk tanımı içinde yer alması gerektiği tartışılmaktadır (Jahan & Umana, 2003; Farmer, 2003; Bentley, 2004;). Bu noktada “insani yoksulluk” kavramı ortaya çıkmış ve yoksulluğa çok boyutlu bir yaklaşım getirilmiştir. Buna göre bireylerin olağan yaşamları içindeki her türlü gereksinimlerini veya ihtiyaçlarını karşılayamaması da bir yoksunluğu; dolayısıyla insana ait bir yoksulluğu ifade etmektedir. Gelirle veya maddi kriterlerle ölçülemeyecek hava ve su gibi aktif olmayan varlıkların yoksunluğu da insanların yoksulluk yaşamalarına yol açabilmektedir. Nitekim insan hayatını çevre, eğitim, insan hakları, sağlık, sosyal ve siyasi katılım noktasında ele aldığımızda; yoksulluğun sadece ekonomik bir olgu olarak değerlendirilemeyeceği ortaya çıkmaktadır (Çoşkun ve Tireli, 2008: 23).

Yoksulluk ile mücadelede birey, grup ve toplumların yoksulluk düzeyinin tespiti büyük önem taşımaktadır. Bu konuda insanların yoksulluk düzeylerinin ölçümü ve tespiti için farklı endeksler geliştirilmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından 1997 yılından itibaren gelişmekte olan ülkelerde kullanılan *İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE)* bunlardan biridir (Yıldız, 2015: 3). İYE yoksunluklara beş farklı boyutta yoğunlaşmaktadır. Buna göre 40 yaş altı nüfus yüzdesi, okuma yazma bilmeyen nüfus yüzdesi, temiz içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi, temel sağlık hizmetlerinden yoksun nüfus yüzdesi ve 5 yaş altı yeterli beslenmeyen çocuk yüzdesi İYE açısından temel alınan ölçüm kriterleridir. Bu bakış açısında yoksulluk temiz içme suyuna sahip olma; yeşil alan ve doğal ortamların korunması, zirai ilaçların veya endüstriyel atıkların doğaya salınımının engellenmesi gibi konularla yakından ilgilidir. Ekolojik sistemin bozulması, doğanın hızla tahrip edilmesi ve yeşil alanların tüketilmesi ilerleyen yıllarda yoksulluğa yol açan önemli nedenlerdendir. Dolayısıyla bu konu, sosyal hizmet mesleğinin geleceği açısından üzerinde tartışılmaya değer bir konu olarak görülmektedir. Ancak Dominelli (2018a: 12) tarafından da ifade edildiği üzere geniş kapsamlı görevlere sahip olan sosyal hizmet mesleği ile sosyal hizmet uzmanları çevresel felaketlerin

insanların iyilik halleri üzerindeki zararlı etkileri hakkında yapılan tartışmalarda küçük bir rol oynamaktadır. Özellikle 2000'li yılların başına kadar çevresel felaketler, iklim değişikliği ve küresel ısınma gibi konularda sosyal hizmet uzmanlarının neredeyse hiç sesi duyulmamıştır. 2004 yılında Hint Okyanusu'nda yaşanan deprem ve sonrasında oluşan tsunami, sosyal hizmet uzmanlarının sessizliği için de bir dönüm noktası olmuştur. Hint Okyanusu Depremi olarak adlandırılan bu çevresel felakette, 12 farklı ülkeden 250 binin üzerinde insan hayatını kaybetmiştir. Felaketten yaklaşık bir hafta sonra Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IAASW) tarafından *Felaketlerin Ardından İnsanların Hayatlarını Yeniden İnşa Etme Ağı*² adıyla profesyonel bir çalışma ağı oluşturulmuştur. Söz konusu ağın ilk başkanlık görevini de Lena Dominelli üstlenmiştir. Bu oluşum bugün *Sürdürülebilirlik, İklim Değişikliği, Afet Müdahale Komitesi*³ adı altında Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IAASW) çatısı altında faaliyetlerine devam etmektedir (Dominelli, 2018b).

Yoksulluk olgusu içinde barınma, sağlık, eğitim ve istihdam gibi temel sorunların yaşandığı yoksul bölgelerde sosyal hizmet müdahalesi gerçekleştirmeye çalışan uzmanların bu bölgenin hemen yanı başında ya da etrafındaki yeşil alanların ya da doğal ortamların korunmasıyla ilgili neredeyse hiçbir müdahalesi söz konusu değildir. Oysaki sosyal hizmetin uygulama çerçeveleri içinde doğrudan çevresel ya da bir şekilde çevre ile ilgili konularla ilgilenecek "yeşil sosyal hizmet"⁴ gibi uygulama alanları geliştirip yeni alanlara açılma ihtiyacı bulunmaktadır. Örneğin herhangi bir ülkede yaşayan yoksul insanlar yol yapımı için evlerinden ayrılmaya zorlandıklarında ya da daha somut olarak Hindistan'ın Bombay şehrindeki kenar mahallelerde yaşayan dar gelirli insanlar mega konut inşaatları için evlerini terk etmeye mecbur kaldıklarında onların haklarını savunmak için gerekli direniş sosyal hizmet tarafından başlatılmalıdır (Dominelli, 2018a: 31). Bu konuda bir başka örnek vermek gerekirse, dünyanın bazı bölgelerinde yerli/yerel insanlar sosyokültürel mirasları içinde bugüne taşıdıkları geleneksel tarım yöntemlerine, hava tahminlerine, okyanus akıntılarının zamanına ya da gelgitlere artık güvenememekte ve alıştıkları pratikleri uygulayamamaktadır (Hetherington & Boddy, 2013: 53). Bu durum söz konusu insanların doğal yaşam alanlarında hayatta kalabilmeleri için yeni bilgi, beceri ve donanıma sahip olmaları

² Rebuilding People's Lives After Disaster Network (RIPL)

³ Sustainability, Climate Change, Disaster Intervention Committee

⁴ Türkçe literatürde bu uygulama bazı araştırmacılar ve/veya uzmanlar tarafından *ekolojik sosyal hizmet* olarak da tanımlanmaktadır. İngilizce literatürde ise *green social work*, *ecological social work* veya *environmental social work* gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Ramsay, S. & J. Boddy (2016). Environmental Social Work: A Concept Analysis. *British Journal of Social Work*, vol. 47, no. 1, p. 68-86.

konusunda desteklenmesi ve eğitilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu konuda da eğitici, öğretici ve geliştirici rolleri bulunan sosyal hizmete ve sosyal hizmet uzmanlarına önemli görevler düşmektedir. Bunun için gerekli olan uygulama çerçevelerinin yukarıda ifade edilen yeşil sosyal hizmet uygulamaları altında geliştirilmesi beklenmektedir. Yeşil sosyal hizmet, Dominelli (2012: 25) tarafından insanlar arasındaki karşılıklı bağımlılıklara; insanlar ile hayvanların ve bitkilerin fiziksel habitatlarındaki ilişkilerinin sosyal organizasyonuna; insanoğlunun ve gezegenin refahını zayıflatan sosyo-ekonomik ve fiziksel çevre krizleri ile kişilerarası davranışlar arasındaki etkileşimlere odaklanan bütünsel ve profesyonel bir sosyal hizmet pratiği olarak tanımlanmaktadır. Yeşil sosyal hizmet insanların oluşturdukları toplumların sosyal temellerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, canlı ve cansız dünyayı nasıl kavramsallaştırdıklarını derin bir ekolojik dönüşümü göz önüne alarak değerlendirmeyi önermektedir. Bu anlayışla gücün ve kaynakların eşit olmayan dağılımıyla ilgili yapısal eşitsizliklerin önüne geçilmesi; yoksulluğun ortadan kaldırılması; küresel karşılıklı bağımlılıkları, dayanışmayı ve eşitlikçi sosyal ilişkileri teşvik etmeyi; kara, hava, su, enerji kaynakları ve doğal mineraller gibi sınırlı kaynakları ayrıcalıklı azınlıktan ziyade herkesin yararına kullanıma açmayı ve son tahlilde de dünyanın florasını ve faunasını korumayı amaçlayan bir uygulama modelinin hayata geçirilmesi hedeflemektedir. Buradan hareketle yeşil sosyal hizmetin amacı; yoksul ve/veya dezavantajlı insanlar ile gezegendeki diğer canlı ve cansız varlıkların yaşam kalitesi üzerinde zararlı bir etkiye sahip olan sosyo-politik ve ekonomik güçlerin reformu için mücadele edilmesi olarak açıklanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda insanların yanında diğer canlı ve cansız varlıkların da refahını artırmak için gerekli politika değişimlerini ve ekolojik temelli toplumsal dönüşümleri güvence altına almak öncelikli hedefler haline gelmektedir (Dominelli, 2012: 25).

Sosyal hizmet ile çevre (ekoloji) arasındaki ilişki 1970'li yıllara kadar dayanmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmetin çevre ile ilişkisi sadece yukarıda ifade edilen yeşil sosyal hizmet anlayışıyla sınırlı değildir. Aksine tarihsel süreç incelendiğinde sistem kuramı ile eko-kritik yaklaşımı gibi teorik eğilimlerin sosyal hizmet ile çevre arasındaki ilişkisinin temelini oluşturduğu görülmektedir (Yanardağ, 2019: 313). Nitekim yeşil sosyal hizmet yaklaşımı bazı araştırmalarda, sosyal hizmet-çevre ilişkisinin analizinde kullanılabilecek farklı eko-kritik yaklaşımlarının içinde yer almaktadır. Örneğin Nârhi ve Matthies (2016: 29-30) tarafından yapılan bir çalışmada yeşil sosyal hizmet yaklaşımı; (1) ekolojik sosyal hizmet yaklaşımı, (2) derin ekolojik sosyal hizmet, (3) eko-tinsel sosyal hizmet, (4) sosyo-ekolojik sosyal hizmet ve (5) çevresel sosyal

hizmet gibi farklı yaklaşımlarla birlikte ele alınmaktadır. Ancak bu yaklaşımlar bu çalışmanın amacı dışında kaldığı için burada detaylı bir inceleme yapılmayacaktır. Sosyal hizmet disiplini içinde çevreye yönelik insan merkezli bakış açısının güncellenmesi, eşitsizliklerin giderilmesi, yoksullukların önlenmesi veya refah düzeyinin artırılması gibi konularda yaşanan bu paradigma değişimi diğer disiplinlerde de yaşanmaktadır. Örneğin genel olarak toplumsal alanda refah ve koruma sağlamak amacıyla uygulanan politikaları ifade etmek için kullanılan ve eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal sigortalar, sosyal yardımlar, konut, sosyal hizmetler ve istihdam gibi çeşitli kamu hizmetlerini kapsayan sosyal politika anlayışı da artık derin ekoloji, yeşil hareketi ve ekososyalizm (Löwy, 2015) gibi farklı bağlamlarda ele alınmaktadır. Neil Thompson'a (2013: 66) göre sosyal politikanın geleneksel anlamda düzenli gelir, barınma, eğitim, sağlık ve bireye yönelik sosyal hizmetler olmak üzere beş temel alanı bulunmaktadır. Bireye yönelik sosyal hizmetler geçmişte çocuk bakımı, yaşlı bakımı, istihdam veya aile politikaları gibi alanları ifade etmekteyken; 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlık kazanan ve yeni toplumsal hareketler olarak tanımlanan ekoloji/yeşil hareketi, barış hareketi, kadın hakları, LGBTİ hakları ve tüketici hakları gibi alanlar da bu bağlamda ele alınmaya başlanmıştır.

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER VE ÇEVRESEL ADALET

Günümüzde dünya, üretim ve tüketim ilişkileri arasındaki dengesizliğe bağlı olarak küresel ısınma başta olmak üzere iklim değişikliği, hava-toprak ve su kirliliği, erozyon, endüstriyel-katı atıklar, orman kaybı, biyolojik çeşitliliğin ve yaşanabilir mekânların yok olması gibi pek çok ekolojik sorundan kaynaklanan ekolojik bir krizle karşı karşıya bulunmaktadır. Ulrich Beck, modernitenin ve küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan bu durumu "risk toplumu" olarak kavramsallaştırmaktadır. Ekolojik sorunlar, risk toplumunun en önemli öğelerinden biridir. Günümüzde bu sorunların uluslararası boyutta tehditler oluşturması nedeniyle, risk toplumunun evrensel bir özelliğe sahip olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin kapitalist ülkelerin salt kalkınmacı anlayışlarının bir uzantısı olarak atmosfere bırakmış oldukları sera gazları başta küresel ısınma ve iklim değişikliği olmak üzere pek çok soruna yol açmaktadır. Ne var ki bu sorunlar, neredeyse hiçbir endüstriye sahip olmayan pek çok Afrika, Güney Asya ve Güney Amerika ülkesini kuraklık veya aşırı yağışlar oluşturarak etkilemektedir. Risk toplumunun en temel özelliği; bu küresel sorunların geleceğe yönelik belirsizliği ve güven duygusuna duyulan ihtiyacı arttırmasıdır. Yeni toplumsal hareketlerin yükselişi de mevcut ekolojik krizin varlığını ve boyutunu etkileyen bu risk toplumunun ve modernitenin mahiyeti ve etkisi ile yakından ilgilidir (Önder, 2003: 32).

Yeni toplumsal hareketler kavramı ilk olarak Karl-Warner Brand tarafından kullanılmıştır. Bu kavram 1970'li yıllardan itibaren bir önceki bölümde de kısmen değinildiği üzere ekoloji hareketi, yeni feminist hareket, barış hareketi, azınlık hareketi, LGBTİ hareketi, yerel özerklik hareketi veya nükleer karşıtlığı gibi pek çok yeni hareketi ve kavramı da beraberinde getirmiştir. Çevresel adalet kavramı da bunlardan biridir. Yeni toplumsal hareketler kavramı içindeki “yeni” vurgusu tanımlayıcı bir özellik olmaktan ziyade; bu hareketin amacına ulaşması için izlemesi gerektiği yola ilişkin anlamlar taşımaktadır. Buradaki yenilik 1970'lerde yaygın olarak hüküm süren ideolojilerden biri olan liberalizmin “çıkarcı” odaklı bakış açısı ile sosyalizmin “sınıf” eksenli kavramsallaştırmasından farklı bir noktaya işaret etmektedir (Önder, 2003: 35).

Bütün toplumsal hareketlerin ortak özelliği; bir toplumsal “adaletsizlik” duygusundan, yani ahlaki bir duygudan yola çıkılarak insanların harekete geçirilmesidir. Yeni toplumsal hareketler içinde yer alan çevresel adalet kavramıyla insanları seferber eden ahlaki duygu ise çevreye ve çevrenin kullanımına yönelik olan “adaletsizlik” ya da “adalet eksikliği” duygusudur. Bu duygudan hareketle çevresel adaletin ne olduğu, kimleri kapsadığı ve bu adaletten kimin ya da kimlerin yararlandığı sürekli olarak tartışılmaktadır (Walker, 2012; Pellow, 2016; Dominelli, 2018a: 115). Bu tartışmaların sonucunda çevresel adaletin ne olduğuna ya da ne olması gerektiğine yönelik farklı tanımların yapıldığı görülmektedir. Uluslararası literatürde kabul gören en yaygın tanımlardan biri *Amerikan Çevre Koruma Kurumu*⁵ tarafından yapılan çevresel adalet tanımıdır. Buna göre çevresel adalet; ırk, renk, ulusal köken veya gelir durumundan bağımsız olarak tüm insanlara çevre yasalarının, yönetmeliklerinin ve politikalarının geliştirilmesi, uygulanması ve güçlendirilmesine ilişkin eşit davranılması ve anlamlı katılımın sağlanmasıdır. Burada eşit davranılma ile ifade edilen hiçbir grubun endüstriyel, kamusal ve ticari faaliyetler veya politikalarından kaynaklanan olumsuz çevresel sonuçların yükünü orantısız olarak taşımasıdır. Anlamlı katılım ise (1) insanların çevrelerini ve/veya sağlığını etkileyebilecek faaliyetlerle ilgili kararlara katılma fırsatı; (2) halkın katılımını düzenleyici kurumun kararını etkileyebilir olması; (3) toplumsal kaygıların karar verme sürecinde dikkate alınır olması; (4) karar vericilerin ortaya çıkabilecek muhtemel sorunlardan etkilenecek kesimlerin katılımını araştırması ve bu katılımı kolaylaştırması olarak açıklanmaktadır (EPA, 2018). Bu tanım her ne kadar eşitlikçi bir yaklaşım çerçevesinde yapılmış olsa da; Dominelli (2018a: 115) tarafından yapısal eşitsizliklere değinilmediği gerekçesiyle

⁵ United States Environmental Protection Agency (EPA)

eleştirilmektedir. Bu tanım içinde mevcut salt kalkınmacı anlayışın tezahürü olan endüstriyel üretim modeli tarafından ortaya çıkarılan yapısal eşitsizler görmezden gelinmektedir. Oysaki bu tanım içinde hem insan türünü hem de diğer canlı türlerini etkilemesi nedeniyle yoksulluk ve iklim değişikliği gibi iki önemli yapısal eşitsizliğe değinilmesi özellikle beklenmektedir. Üstelik tam da bu noktada ilerleyen bölümlerde değinileceği üzere çevresel adalet kavramının yanı sıra doğa haklarını ve doğal ekosistemi merkeze alan “ekolojik adalet” kavramının da gündeme geldiği görülmektedir (Miller, Hayward & Shaw, 2012).

Çevresel adalet; endüstrileşme ve salt kalkınma süreçlerinde ortaya çıkan çevresel sorunların yol açtığı küresel eşitsizliklerin kaynağına ve bunların çözümü konularına yoğunlaşan bir kavram olarak ilk defa 1970’lerde Amerika’da ve Kıta Avrupası’nda yaşayan yoksulların kötü barınma koşullarını dile getirmek amacıyla kullanılmıştır. Ancak kavramın bu şekilde kullanılması, çevresel adaletin, sosyal adaletin bir uzantısı olarak düşünülmesine yol açmıştır (Kılıç & Tok, 2014: 220). Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere liberal bir sistem içerisinde üretilmiş olan bu kavram, esas itibariyle içinden çıktığı sistemin yol açtığı sorunlarla mücadele etme amacı gütmektedir. Diğer adalet türlerinde de olduğu gibi çevresel adalet fikri içinde en fazla ön plana çıkan konu “hak” kavramıdır. Çevresel adalet fikri içinde (1) ekolojik fırsat eşitliği, (2) ekolojik insan hakları ve (3) ekolojik düzenleme hakları gibi farklı hak tanımlarının yer aldığı görülmektedir. Burada (1) ekolojik fırsat eşitliği doğal bir çevre içinde yaşamaya dair fırsat eşitliği, her insanın mal ve mülk edinme, doğal malları kullanma ve doğal kaynakların tüketiminde aynı haklara sahip olmasını ifade etmektedir. (2) Ekolojik insan hakları, her insanın sağlıklı ve tehlikelerden uzak olan belirli bir temel yaşam standardına sahip olabilmesini ifade ederken; (3) ekolojik düzenleme hakları da kültürel çevrenin tasarlanması, korunması, doğal kaynakların tüketilmesi, çevrenin estetik olarak düzenlenmesi, doğal anıtların korunması veya geri kazanımında, sanayileşmede, çöplerin depolanmasında, nükleer tesislerin korunmasında, baraj yapımı gibi konularda alınacak kararlarda bireylerin eşit katılım hakkını ifade etmektedir (Leist, 2011: 6). Çevresel adalet kavramı içinde tanımlanan bu hakların tamamen bireylerin eşit katılım hakları üzerine kurulmuş olduğu görülmektedir. Ancak yukarıda ifade edilen ve açıklanan bu haklar incelendiğinde; çevresel adalet fikrinin de bir şekilde insan türü merkezli olarak ele alınıp değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle çevresel adalet fikri genel olarak zengin veya yoksul insan ayrımı gözetmeksizin; insanların yaşam alanlarına ve doğal kaynaklara erişimi veya erişim eşitsizliğinin giderilmesi olarak ele alınmaktadır. Fakat her iki durumda da çevresel

adalet fikrinin tamamen insan türü merkeze alınarak değerlendirildiği görülmektedir. Dünya genelinde kabul gören bir adalet anlayışı bulunmamakla birlikte; bu konuda en çok ön plana çıkan adalet anlayışı liberal ve sosyalist ideolojilere ait olan adalet anlayışıdır. Ancak gerek liberallerin gerekse sosyalistlerin adalet anlayışı; çevreciler ve özellikle de ekolojistler tarafından çevre sorunlarının çözümü konusunda yetersiz kaldığı düşüncesiyle ciddi şekilde eleştirilmektedir. Çevrecilere göre hem liberalizm hem de sosyalizm bilim, teknoloji, sanayileşme ve materyalizmin gelişme ve yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan modernliğin ürünleridir. Her iki ideoloji de insan merkezlidir ve doğayı insanın egemenliği altında bulunması gereken bir varlık olarak görmektedir. Yine her iki ideoloji de doğadaki canlı ve cansız varlıkların değerini insan türüne olan yararına ve katkısına göre belirleme eğilimindedir. Burada her iki yaklaşım da kendi ideolojileri çerçevesinde insanoğlunun refahının sürekli artışını sağlamak amacıyla yeryüzü kaynaklarının hızla tüketilmesini teşvik etmektedir. Bu yüzden çevreciler ve ekolojistler “insan odaklı” ideolojiler temelinde geliştirilen liberal ve sosyalist adalet anlayışlarının çevre sorunlarını çözemeyeceğini ileri sürerek “çevre odaklı” bir adalet anlayışı önermektedir (Kılıç & Tok, 2014: 219). İşte, ekolojik adalet anlayışı da böyle bir ideolojik çatışma zemininde ortaya çıkmakta ve çevresel adalet anlayışı içindeki insan merkezli bakış açısına alternatif olacak ekomerkezli bir bakış açısıyla “doğa hakları” temelinde insan ve doğal çevre arasındaki dengenin korunmasına vurgu yapmaktadır.

Öte yandan son yıllarda çevresel adalet fikri içinde yer alan ve insan türü merkeze alınarak oluşturulan hak kavramına yönelik bir başka eleştiri “ekolojik anayasa” tartışmaları içinden çıkmaktadır. Anayasa kavramı esas itibarıyla haklarla ilgilidir. Hakların ne olduğunun tanımlanması, tanınması, çerçevesinin çizilmesi ve güvence altına alınması geçmişten günümüze kadar süren bir mücadelenin konusudur. Bugüne kadar verilen mücadelenin bir sonucu olarak temel insan hakları evrensel bir norm olarak kabul edilerek, uygulanması açısından çoğu zaman ciddi tartışmalar olsa da, neredeyse tüm anayasa metinlerinin içine bir şekilde dâhil edilmiştir. Buna göre insanların doğuştan sahip oldukları vazgeçilemez ve devredilemez haklara sahip oldukları büyük çoğunlukla kabul edilmiştir. Ancak geleneksel olarak da tanımlanabilecek bu hukuk anlayışında, insan türünün yegâne hak sahibi olarak değerlendirilmesi ve kabul edilmesi zamanla pek çok çevreci, ekolojist ve aktivist tarafından sorgulanmaya başlamıştır. Çünkü insan türü doğa ile mücadele etme sürecini zamanla doğaya hükmetme, onu tahakküm altına alma ve kendi türünü diğer canlı türlerinin efendisi olarak görme noktasına getirmiştir (Boynudelik, 2011: 9).

Ekolojistlere göre dünyanın geleceğini tehdit eden ekolojik sorunlar nedeniyle artık sadece insan türünün değil, diğer canlı türlerinin de bir hak öznesi olarak tanımlanması gerekmektedir. Bu sorun etik veya hukuki konuların dışında varoluşsal bir sorun olarak gerekli çalışmaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu durum aynı zamanda hukuki bir konu olması nedeniyle savunuculuk anlayışını da ön plana çıkarmaktadır. Gerek çevresel adalet fikri gerekse ekolojik adalet ve/veya ekolojik anayasa tartışmaları içinde gündeme gelen hak kavramı ve savunuculuk konusu bireyler, gruplar ve toplumlar özelinde ele alındığında konunun sosyal hizmet ile ilgili yönü de ortaya çıkmaktadır. Nitekim sosyal hizmet her şeyden önce bireylerin, grupların ve toplumların haklarının korunması, savunulması ve genişletilmesi için mücadele eden bir meslek olarak kabul edilmektedir. Fakat derinlemesine bir analiz yapıldığında sosyal hizmetin de hak kavramını tıpkı yukarıda açıklanan liberal ve sosyalist ideolojilerde, çevresel adalet kavramı ve anayasa metni içinde olduğu gibi insan türü merkezli olarak ele aldığı görülmektedir. Örneğin hem sosyal hizmet disiplini hem de mesleği içinde çok önemli bir yere sahip olan *çevresi içinde birey*⁶ yaklaşımında ön plana çıkan çevrenin aslında bireyin etkileşim içinde olduğu diğer bireyleri ifade ettiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu yaklaşım farklı zamanlarda Hoff ve McNutt (1994) ile Besthorn (1997) tarafından sosyal ortamın ötesinde diğer tüm varlıkların oluşturduğu doğal çevreyi içine alacak şekilde *ekolojik sosyal hizmet*⁷ olarak yeniden tasarlanmasına rağmen; uygulamada *çevresi içinde birey* olarak algılanmaya devam etmiştir ve/veya etmektedir. Çevresi içinde birey anlayışının tıpkı *sistem kuramı* içinde olduğu gibi insan türü ile birlikte doğal yaşamı paylaşan diğer canlı türlerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi, her iki türün de varlığını ve refahını sürdürebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu noktada hem çevresi içinde birey yaklaşımının hem de çevresel adalet fikrinin insan ve doğa ekseninde ele alınması ve ekosistemsel bir bakış açısının geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Böylece hem sosyal hizmet uygulamaları hem de çevresel adalet fikri içinde yer alan fırsat eşitliği kavramının kapsamı insan, hayvan, bitki ayrımı gözetmeksizin tüm canlı türlerini içine alacak şekilde genişletilebilecektir. En nihayetinde de doğal dengenin korunması ve sürdürülebilmesi için gerekli olan anlayışın çevresel adalet mi yoksa ekolojik adalet mi olmalı tartışmasına bir çözüm önerisi getirilebilecektir.

⁶ *person-in-environment*

⁷ *ecological social work*

Şekil 1: <https://yeryuzuneozgurluk.wordpress.com/2013/11/03/izmirde-insanmerkezcilik-turculuk-paneli/>

Bu bakış açısıyla birlikte sosyal hizmet disiplini içinde var olan ve çevresi içinde birey, insan hakları ve sosyal adalet gibi kavramlarla karşılık bulan “türcü” anlayışın da gözden geçirilmesi beklenmektedir. Nitekim önümüzdeki süreçte insan türünün sürdürülebilir refahının diğer tüm canlıların varlığı ve hakları korunmadan mümkün olamayacağı öngörülmektedir. Bu açıdan sosyal hizmet disiplinin de ekolojik çevreyi kapsayacak şekilde kendi teorik çerçevesini geliştirmesi ve uygulamaya koyması kaçılmazdır. Hali hazırda 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Kuzey Amerika ve Avrupa’da Matthies, Nārhi ve Ward (2001); Coates (2003); Molyneux (2010); Zapf (2010); Shaw (2011); Gray, Coates ve Hetherington (2012); Nārhi ve Matthies (2018) gibi araştırmacılar tarafından ekolojik kriz ışığında sosyal hizmet disiplinini güncellemeyi amaçlayan çeşitli çalışmalar yürütülmektedir (Peeters, 2011: 3). Matthies, Nārhi ve Ward’ın (2001: 38) çalışması incelendiğinde, burada bahsi geçen ve ekolojik krizin varlığı ile tanımlanan risk toplumu kavramsallaştırmasının 1985 yılından itibaren sosyal hizmet disiplininin tartışma alanına girdiği görülmektedir. O tarihten bu yana bazı akademik çalışmaların dışında (Hoff & Polack, 1993; Besthorn & Canda, 2002; Besthorn, 2003; Hetherington & Boddy, 2013), ekolojik krizin ortadan kalkmasına ya da etkisinin azaltılmasına yönelik sosyal hizmet disiplini ve mesleği tarafından politika üretme, savunuculuk veya lobcilik yapma gibi uygulamada geçerli olabilecek somut adımların atıldığını söylemek mümkün görünmemektedir. Dominelli (2018a: 102) tarafından da ifade edildiği üzere bir meslek ve disiplin olarak sosyal hizmet, yakın zamana kadar Kyoto Protokolleri de dâhil olmak üzere Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen iklim değişikliği tartışmalarında aktif olarak yer almamıştır. Bu durumun bir başka boyutunu sosyal hizmet uzmanlarının çevre

konularıyla ilgili tutumları belirlemek amacıyla yapılan bazı araştırmalarda da görmek mümkündür. ABD’de rastgele seçilmiş 1000 sosyal hizmet uzmanıyla gerçekleştirilen bir araştırmaya göre sosyal hizmet uzmanlarının gündeminde çevrenin pek yer almadığı, uzmanların çevreye dair bu düşük düzeydeki duyarlılığının ülke ortalamasından çok da farklı olmadığı görülmüştür (Shaw, 2016: 24; akt. Yanardağ, 2019: 311). Ancak son yıllarda gündeme gelen ekolojik kriz, risk toplumu, çevresel ya da ekolojik adalet veya sürdürülebilir doğal kalkınma merkezli tartışmalar neticesinde bazı proaktif gelişmelerin yaşandığı da bir gerçektir. Örneğin Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları (IASSW) ile Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) tarafından ilk olarak 2009 yılında Kopenhag’da gerçekleştirilen İklim Değişikliği Konferansı’nda (COP 15⁸) çeşitli sunumlar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu tarihten itibaren Meksika’da gerçekleştirilen COP 16 ve Güney Afrika’da gerçekleştirilen COP 17 toplantılarına sosyal hizmet uzmanlarının katılımı sağlanmıştır. Fakat yukarıda da değinildiği üzere yürütülen çeşitli akademik çalışmaların (Dominelli, 2013; Nesmith & Smyth, 2015; Drolet, Wu, Taylor & Dennehy, 2015) dışında politika üretme ve uygulama konularında sosyal hizmet mesleğinin ve uzmanlarının proaktif olarak yer aldıkları henüz söylenemez.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Ekolojik krizin farklı dinamiklerin bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkması, krizin çözümü için farklı dinamiklerin işbirliği ve eşgüdümünü gerekli kılmaktadır. Risk toplumunun en önemli öğelerinden biri olan bu krizin çözümü için ulusal ve uluslararası çalışmalara, anlaşmalara ve politikalara ek olarak pek çok akademik disiplin ve mesleğe de önemli görevler düşmektedir. Bu çalışmada konu edinilen sosyal hizmet, söz konusu bu akademik disiplin ve mesleklerden sadece biridir. Ekolojik krizle mücadelede uygulamalı bir disiplin olan ve somut adımlarla hareket eden sosyal hizmetin “çevrecilik” gibi palyatif çözüm önerilerinin; “yeşil büyüme” gibi soyut hedeflerin ötesine geçerek proaktif bir rol üstlenmesi büyük önem taşımaktadır. Artık ulusal ve uluslararası politikaların “sürdürülebilir ekonomi” hedeflerine ek olarak; sosyal hizmetin ekoloji temelli “sürdürülebilir sosyal hizmet” hedeflerini oluşturması ve somutlaştırması beklenmektedir.

⁸ İlk olarak 2009 yılında Danimarka’nın Kopenhag şehrinde düzenlenen İklim Konferansları serisi son olarak 2018 yılında Polonya’nın Katowice şehrinde gerçekleştirilmiştir. Bu konferanslar *Conference of the Parties* adıyla da anılmakta olup kısaca COP olarak ifade edilmektedir. Katowice şehrinde gerçekleştirilen son konferans da COP 24 olarak adlandırılmaktadır.

Ayrıca insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri temelinde yükselen sosyal hizmet disiplininin, bu ilkeleri gözden geçirmesi ve yeni yaklaşımlar geliştirerek bu yaklaşımların yaygınlaştırılması için yeni çalışmalar yapması da büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda; insan hakları ilkesinin “hayvan hakları” ya da “canlı hakları” üzerinden yeniden şekillenmesi veya sosyal adalet ilkesinin bu çalışmanın odağında yer alan çevresel adalet ilkesinin de ötesine geçerek tüm canlıların haklarını ve eşitliğini kapsayacak şekilde “ekolojik adalet” olarak genişletilmesi beklenmektedir. Benzer şekilde son yıllarda oldukça popüler olan ve sadece insan türü ile onun kültürünü merkeze alan “çokkültürcü” sosyal hizmet yaklaşımının, sosyal hizmetin geleceği açısından diğer tüm canlı varlıkların yaşam alanlarını da kapsayacak şekilde “çok”türü sosyal hizmet yaklaşımı olarak güncellenmesi beklenmektedir. Yine, sosyal hizmet uygulamalarında en çok ön plana çıkan alanlardan biri olan “savunuculuk” misyonunun da insan türü yanında diğer tüm canlı varlıkların ve gelecek kuşakların haklarının savunulması olarak yeniden ele alınması ve bu doğrultuda savunuculuk temelli sürdürülebilir sosyal hizmet hedeflerinin oluşturulması beklenmektedir.

Son tahlilde, buraya kadar bahsi geçen tüm konularda sosyal hizmet disiplinine ve mesleğine olduğu kadar sosyal hizmet uzmanlarına da önemli görevler düşmektedir. Örneğin; sosyal hizmet uzmanlarının çevresel ve/veya ekolojik adaletin sağlanması ve korunması amacıyla yeni ekolojik anayasaların hazırlanmasına öncülük etmeleri ya da destek olmaları beklenmektedir. Sosyal hizmetin temelinde yer alan hak konusunun etik ve hukuki bir sürecin dışında varoluşsal bir nitelik taşıdığı vurgulanması; sosyal hizmetin insan türünün varoluşu için sağlamaya çalıştığı refahın ancak diğer canlı türlerinin varoluşu ile mümkün olacağı düşüncesinin savunulması da uzmanların sorumluluğunda görülmektedir. Dominelli'nin (2011: 430) de ifade ettiği üzere ekolojik kriz tartışmalarında her ne kadar sosyal hizmet disiplini ve mesleği nispeten sessiz kalsa da, sosyal hizmet uzmanlarına bu krizin arkasında yatan bilimi öğrenip politikalar üretmek ve bireyler, gruplar ve topluluklar arasındaki direnci geliştirerek iklim değişikliğinin neden olduğu kayıpları hafifletmek noktasında önemli görevler düşmektedir. Ayrıca sınırlı ve yetersiz olan doğal kaynakların kullanımı üzerindeki çatışmaları çözmeye yardımcı olmanın; sel ve kuraklık gibi aşırı hava olaylarının neden olduğu tahribatın azaltılmasına yönelik politikalar üretmenin ve uygulamalar geliştirmenin de uzmanlara düşen diğer görevler olduğu vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Akbaş, E. (2014). *Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler*, Ankara: SABEV Yayınları.

- Aktan, C. C. (2002). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Bentley, K. (2004). Women's human rights & the feminisation of poverty in South Africa. *Review of African Political Economy*, vol. 31, p. 247-261.
- Besthorn, F. H. (1997). *Reconceptualizing Social Work's Person-in-Environment Perspective: Explorations in Radical Environmental Thought*. PhD. Dissertation. Ann Arbor: University of Kansas. UMI Microform 981157.
- Besthorn, F. H., & Canda, E. R. (2002). Revisioning environment: Deep ecology for education and teaching in social work. *Journal of Teaching in Social Work*, vol. 22, issue 1-2, p. 79-101.
- Besthorn, F. H. (2003). Radical ecologisms: Insights for educating social workers in ecological activism and social justice. *Critical Social Work*, 4(1), 66-106.
- Boynudelik, M. (Ed). (2011). *Ekolojik Anayasa*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Chaudhry, I. S., Malik, S. & Hassan, A. (2009). The Impact of Socioeconomic and Demographic Variables on Poverty: A Village Study. *Lahore Journal of Economics*, vol. 14, no. 1, pp. 39-68.
- Coşkun, S. & M., Tireli (2008), *Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Craig, G. (2002). Poverty, social work and social justice. *British Journal of Social Work*, vol. 32 no. 6, 669-682.
- Denney, D. (1998). *Social Policy and Social Work*. New York: Oxford University Press.
- Dominelli, L. (2011). Climate change: social workers' roles and contributions to policy debates and interventions. *International Journal of Social Welfare*, DOI: 10.1111/j.1468-2397.2011.00795.x (20), p. 430–438.
- Dominelli, L (2012) *Green Social Work*. Cambridge: Polity Press.
- Dominelli, L. (2013). Environmental justice at the heart of social work practice: Greening the profession. *International Journal of Social Welfare*. vol. 22, no. 4, p. 431-439.
- Dominelli, L. (2018a). *Yeşil Sosyal Hizmet*. (Çev. Ed. Arzu İçağasioğlu Çoban) Ankara: Nika Yayınevi.
- Dominelli, L. (2018b). The Routledge Handbook of Green Social Work. (Eds. Lena Dominelli) London: Routledge.
- Drolet, J., Wu, H., Taylor, M. & Dennehy, A. (2015). Social Work and Sustainable Social Development: Teaching and Learning Strategies for 'Green Social Work' Curriculum, *Social Work Education*, vol. 34, no. 5, p. 528-543.
- Duyan, V. & Ö., Özgür Bayır (2016). *Sosyal Hizmete Giriş*. Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları
- EPA - United States Environmental Protection Agency (2018). Learn About Environmental Justice, <https://www.epa.gov/environmentaljustice/learn-about-environmental-justice> [Erişim Tarihi: 07.08.2018]

- Farmer, P. (2003). Pathologies of power: Health, human rights, and the new war on the poor. *North American Dialogue*, vol. 6, issue 1, p. 1-19.
- Gray, M., J. Coates and T. Hetherington (2012) 'Introduction: Overview of the Last Ten Years and Typology of ESW', (Eds. M. Gray, J. Coates and T. Hetherington) *Environmental Social Work*, pp. 1–28. New York: Routledge
- Hetherington, T., & Boddy, J. (2013). Ecosocial work with marginalized populations: Time for action on climate change. (In) *Environmental social work*. (Eds.) Mel Gray, John Coates, Tiani Hetherington, p. 46-61. Oxon: Routledge.
- Hoff, M., & McNutt, J. (Eds.) (1994). *The Global Environmental Crisis. Implications For Social Welfare and Social Work*. Aldershot: Ashgate.
- Hoff, M. D., & Polack, R. J. (1993). Social dimensions of the environmental crisis: Challenges for social work. *Social Work*, vol. 38 (2), p. 204-211.
- İncedal, S. (2013). *Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları Ve Müdahale Araçları*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Aile Ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi.
- Jahan, S., & Umana, A. (2003). The environment-poverty nexus. *Development Policy Journal*, vol. 3, no. 20, p. 53-70.
- Jo, Y. N. (2013). Psycho-social dimensions of poverty: When poverty becomes shameful. *Critical Social Policy*, 33(3), 514–531. <https://doi.org/10.1177/0261018313479008>
- Kılıç, S. & N., Tok. (2014). Geleneksel Adalet Anlayışlarından Çevresel Adalet Anlayışına, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, sayı: 6 (3), s. 213-228.
- Leist, A. (2011). Daha İyi Bir Sürdürülebilirlik İçin Çevresel Adalet. (Çev. Selim KILIÇ), *Küresel Bakış*, sayı: 1 (1), s. 1-12.
- Löwy, M. (2015). *Ekosozyalizm: Kapitalist Ekolojik Felakete Radikal Bir Alternatif*. İstanbul: Epos Yayınları.
- Matthies, L. A., Narhi, K., & Ward, D. (2001). *The Eco-Social Approach in Social Work*. SoPhi: University of Jyväskylä.
- Miller, S. E., Hayward, R. A., & Shaw, T. V. (2012). Environmental shifts for social work: A principles approach. *International Journal of Social Welfare*, vol. 21, issue 3, p. 270-277.
- Närhi, K., & Matthies, A. L. (2016). Conceptual and historical analysis of ecological social work. (Eds. J. McKinnon & M. Alston), *Ecological social work: Towards sustainability*, p. 21–38. London: Red Globe Press.
- Närhi, K., & Matthies, A. L. (2018). The ecosocial approach in social work as a framework for structural social work. *International Social Work*, vol. 61, no. 4, p. 490–502.
- Nesmith A. & Smyth, N. (2015) Environmental Justice and Social Work Education: Social Workers' Professional Perspectives, *Social Work Education*, vol. 34, no. 5, p. 484-501.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*. Ankara: Odak Yayınevi.

- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme sürecinde refah devleti*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Peeters, J. (2011). The place of social work in sustainable development: Towards ecosocial practice. *International Journal of Social Welfare*, p. 1-22. DOI: 10.1111/j.1468-2397.2011.00856.x
- Pellow, D. N. (2016). Toward a critical environmental justice studies: Black Lives Matter as an environmental justice challenge. *Du Bois Review: Social Science Research on Race*, vol. 13, issue 2, p. 221-236.
- Ramsay, S. & J. Boddy (2016). Environmental Social Work: A Concept Analysis. *British Journal of Social Work*, vol. 47, no. 1, p. 68-86.
- Shaw, T. V. (2011). Is social work a green profession? An examination of environmental beliefs. *Journal of Social Work*, vol. 13, issue), p. 3-29.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*. (Çeviri Editörü: Burcu Hatiboğlu Eren, Özlem Cankurtaran Öntaş), Ankara: Dipnot Yayınevi.
- TÜSİAD (2000), *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları.
- Yanardağ, U. (2019). Türkiye’de Çevre Odaklı Sosyal Çalışma Uygulamalarını Düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 309-329.
- Yıldız, İ. (2015). İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında İnsani Gelişme Endeksi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İle Türkiye Karşılaştırması. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi.
- Walker, G. (2012). *Environmental justice: concepts, evidence and politics*. London: Routledge.
<https://yeryuzuneozgurluk.wordpress.com/2013/11/03/izmirde-insanmerkezcilik-turculuk-paneli/>
[Erişim Tarihi: 05.08.2018]